

Envel·liment i rutes de participació en l'era urbana: cal impulsar nous paisatges?

Mercè Pérez Salanova¹

Paraules clau: participació transformadora, envel·liment actiu, agendes polítiques, coinvestigació en espais urbans

L'article presenta, en primer lloc, la concepció de la participació oferint, d'una banda, la perspectiva de les persones grans a través de les seves veus i, de l'altra, la corresponent als marcs polítics. Per a això es presenta com a marc de referència la proposta d'"envel·liment actiu" elaborada per l'OMS i, alhora, s'introdueix el context internacional en el qual sorgeix aquesta proposta. L'anàlisi de diversos principis bàsics i la reflexió sobre la seva aplicació posen de manifest la distància entre les coordenades de participació formulades en la proposta i la seva aplicació. Posteriorment, s'analitzen les aportacions que la perspectiva de l'"amigabilitat" proporciona i la seva contribució en un context d'importància creixent de les ciutats, l'era urbana. Per acabar, s'exposen diferents consideracions i criteris teòrics i pràctics per avançar en la participació.

Introducció

Des de la teoria de l'activitat formulada a mitjans del segle xx fins als plantejaments de la coinvestigació (Walker, 2007), la participació de les persones grans ha estat present de manera continuada tant en els marcs plantejats en l'àmbit gerontològic i en les polítiques dirigides a les persones grans com en els comentaris quotidians sobre l'envel·liment. És una noció habitualment connectada amb la idea d'envel·lir bé.

En aquest article ens acostarem a la concepció de la participació explorant, d'una banda, la perspectiva de les persones grans a través de les seves veus, i de l'altra, la

---

1. Doctora en Psicologia. Institut de Govern i Polítiques Públiques. Universitat Autònoma de Barcelona.

corresponent als marcs polítics; en primer lloc, prenent com a marc de referència la proposta d’“envelliment actiu” elaborada per l’OMS i inscrivint-la en el context internacional on sorgeix, i posteriorment el marc de l’“amigabilitat”. L’estudi d’ambdues formulacions facilita comprendre el sentit de les seves contribucions, així com les diferències entre ambdues en matèria de participació. Per acabar, proposo un conjunt de consideracions i criteris de naturalesa teoricopràctica amb la finalitat d’impulsar noves estratègies de participació.

Quins significats té la participació per a les persones grans?

Per acostar-nos a la perspectiva de les persones grans, mostraré els resultats d’una àmplia recerca qualitativa que presenta les seves visions de la participació, entrelaçades amb experiències i vides quotidianes (Raymond, Sevigny i Tourigny, 2012)². L’anàlisi de les narracions de les persones grans permet traçar les següents sis línies de significat de la participació social:

1. Veure el món, ser al món i desenvolupar relacions significatives. En aquesta visió, el que les persones subratllen no és el tipus d’activitat que fan o el seu contingut; subratllen que les activitats són l’oportunitat per desenvolupar relacions socials. Les relacions són el denominador comú que ressalten. En uns casos emfatitzen la possibilitat de no estar sols: fer alguna cosa juntament amb altres persones. En canvi, per a d’altres, el que és central és la qualitat de la relació, la calidesa del contacte, l’afecte. La connexió amb altres persones es presenta com una estratègia per combatre l’aïllament.

2. Viure activitats plaents i agradables en grup; prendre part en activitats de lleure, que són valorades perquè cadascú pot triar i de les quals n’aprecien la funció de distracció. La participació en activitats ofereix estímuls per sortir de casa, de l’espai domèstic o de l’habitació a la residència, ofereix oportunitats de socialització i d’establir relacions positives, i també permet descobrir interessos que es comparteixen, així com sentir que es mantenen en forma.

3. Implicar-se en un projecte col·lectiu. La dimensió col·lectiva es refereix tant al context en el qual el projecte es duu a terme com al seu contingut. Així, les persones presenten en les seves explicacions els entorns en què participen i també els diferents tipus de projectes en els quals convergeix el grup de persones implicades. Més que l’envergadura del projecte, valoren que la seva configuració i el context en el qual es duu a terme permetin que totes les persones hi puguin contribuir. És a dir, es valora tant la possibilitat de fer conjuntament com la de reconèixer la diversitat. Igualment subratllen que la contribució es produeixi en el terreny del que és tangible i que es possibiliti la varietat de les aportacions en un procés amb resultats identificables i impactes.

4. Ajudar d’altres, així com l’ajuda mútua. Fer alguna cosa perquè altres persones se sentin millor en la seva vida quotidiana, sovint persones vulnerables, però

---

2. En la investigació realitzada al Quebec es van dur a terme tretze grups de discussió en els quals es van consultar més de cent participants, persones grans, majoritàriament, i professionals de primera línia que treballaven amb o per a les persones grans.

no només això, ja que els joves són un grup esmentat com a receptor. La imatge de l'ajuda a altres persones grans es concep com a ajuda entre parells o expressió de solidaritat, sobretot quan es tracta de persones aïllades o la vulnerabilitat de les quals repercuteix en la invisibilitat de les seves necessitats. Es tracta d'una visió de la participació social en la qual es posen de manifest les habilitats requerides; habilitats de tipus relacional com l'actitud d'acollida i l'escolta de l'altre; habilitats de cura per sostenir suport, expressar afecte i construir un vincle de confiança amb la persona a la qual s'ajuda.

5. Transmissió de sabers. En aquesta línia conflueixen els sabers construïts al llarg de la història de vida amb l'expressió de generativitat; es tracta d'aportacions que ajuden o que poden servir d'orientació per a les generacions següents. Es tracta d'una transmissió susceptible de fer-se en diferents esferes d'activitat i en diferents entorns, activitats socials, de voluntariat i també en l'entorn familiar. En aquesta forma de participació les experiències personals es posen al servei del benestar de l'entorn pròxim o de la comunitat. Quan les persones grans formulen aquesta concepció de la participació, sovint la plantegen com una reivindicació adequada per redefinir el rol social de les persones grans. Sostenen aquesta reivindicació advertint que en tots els entorns la transmissió de sabers pot contribuir a reafirmar els llaços entre els grups socials, entre maneres diferents de viure i de pensar. Per exemple, algunes persones grans amb discapacitats motrius o sensorials plantegen que aquest tipus de participació constitueix una oportunitat per transmetre —tant als seus parells com a joves amb discapacitat— “els petits

trucs” que han construït al llarg d'anys afrontant el desafiament de la seva integració social.

6. Augmentar el poder en les decisions sobre qüestions que els concerneixen. En aquesta definició, la participació es planteja com un element de mediació entre les persones i les dimensions col·lectives o polítiques de la vida en societat. Per a això es requereix un espai on cada un és escoltat i en el qual totes les opinions serveixen per definir les eleccions col·lectives. La participació vinculada a les decisions es concep com una manera d'afrontar la marginació social o política de les persones grans. Les pràctiques comentades se situen tant en l'àmbit nacional com en el local, i en el marc d'organitzacions tant públiques com comunitàries.

Si observem el conjunt de significats, podem veure que es vertebraren al voltant de tres dimensions: les relacions, les aportacions i la incidència en la política. En el centre d'aquest triangle se situa el fer, les activitats. També podem advertir que la densitat varia entre els tres components, els dos primers hi són més presents que el tercer. Així mateix, el panorama de significats ens fa pensar en una posició no explicitada, la corresponent a les persones grans com a usuàries de serveis tant comuns a altres grups d'edat com específics.

Com es configura la participació? Una aproximació a les agendes internacionals i els marcs gerontològics

En una revisió recent sobre les publicacions en matèria de participació cívica de les persones grans corresponents a un ampli període, 1963-2017, es posa de manifest el

creixement que hi ha hagut des de finals dels anys noranta i sobretot des del 2006 (Serrat, Scharf, Villar i Gómez, 2019). És clar, però, que la quantitat de recerca publicada és només una mostra en relació amb el que s'esdevé en la vida quotidiana. Tanmateix, en aquest cas, a més d'oferir-nos un senyal, ens porta a endinsar-nos en aquest calendari. Són dates arbitràries? Segons el meu parer, acostar-nos a aquest calendari de creixement de la investigació és útil per explorar com s'ha configurat la participació en el camp de l'envelliment. En les línies següents, sense ànim d'exhaustivitat, exposaré una sèrie d'iniciatives d'abast internacional en les polítiques gerontològiques el traçat de les quals des de mitjans dels anys noranta fins a la primera dècada del segle XXI ens permet advertir com es configura la participació.

La Comissió Europea declara el 1993 com a Any Europeu de les Persones Grans i de la Solidaritat entre les Generacions; les Nacions Unides declara el 1999 Any Internacional de les Persones Grans; i el 2002 té lloc la Segona Assemblea Mundial de l'Envelliment en la qual es presenta la proposta sobre l'envelliment actiu per part de l'OMS i en la qual s'aprova el Pla d'acció internacional. El 2007, en el marc del Dia Internacional de les Persones Grans, l'OMS presenta el projecte Ciutats Amigues de les Persones Grans (Age Friendly Cities). Vegem alguns components en aquestes iniciatives.

La celebració el 1993 de l'Any Europeu es plasma en iniciatives molt variades i, en molts casos, amb elevada visibilitat. Algunes característiques que cal ressaltar són les següents: sovint es tracta d'iniciatives en les quals conflueixen agents sobre el terreny juntament

amb organitzacions més grans; es produeix una elevada circulació d'informació sobre projectes a diferents escales entre estats, a l'interior dels països i entre ciutats; el suport econòmic de la Comissió afavoreix la creació de xarxes de projectes de diferents països el funcionament de les quals propicia l'intercanvi sobre les concepcions i les pràctiques. El tema de la participació, com a component central o complementari, s'expandeix, i també la seva visibilitat. A tall d'exemple, tenim la Xarxa Salmó -pren aquest nom perquè el salmó és un peix que neda a contracorrent-, que agrupa promotors de petites unitats de vida nascudes com a alternativa als centres residencials en diferents països europeus. Es tracta d'experiències que presenten configuracions diverses promogudes per promotors amb estatus també diversos. En aquesta xarxa, es pot identificar el germen de l'enfocament "Atenció centrada en la persona" i de concepcions innovadores en la cura de les persones amb Alzheimer (Guisset, 2008). El marc de la convocatòria europea posa també en primer pla la perspectiva de la solidaritat entre les generacions, la qual cosa condueix a l'aflorament o al naixement de projectes vertebrats a l'entorn de la participació. En el context espanyol, durant aquest període, tant en la preparació de l'Any Europeu com posteriorment, es produeix una eclosió d'iniciatives de tota mena, entre les quals, convocatòries de suport a projectes i seminaris i cursos de formació en què la participació hi està incorporada. Tot això contribueix a ampliar i diversificar els actors i a difondre nous marcs sobre l'envelliment. En aquest sentit, es pot assenyalar que neixen i s'expandeixen els plans gerontològics que, si bé no tenen relació directa amb la convocatòria europea, en reben l'estímul indirecte. Tots els plans des del dissenyat d'àmbit estatal fins als

impulsats per les comunitats autònomes i també per algunes ciutats —com en el cas de Barcelona— situen la participació de les persones grans com a qüestió central.

També en l'agenda de les Nacions Unides es traça un recorregut de pes en aquest període. El 1990, l'Assemblea General de les Nacions Unides va establir l'1 d'octubre com a Dia Internacional de les Persones d'Edat. El 1991, l'Assemblea General adopta els Principis de les Nacions Unides a favor de les Persones d'Edat; principis relatius a la independència, la participació social, l'atenció, la realització personal i la dignitat. I el 1992 proclama 1999 com a Any Internacional de les Persones d'Edat.

En el recorregut impulsat des de les Nacions Unides, l'element central se situa el 2002, amb la celebració de la Segona Assemblea Mundial sobre l'Envelliment que té lloc a Madrid, en què s'adopta el Pla d'acció internacional, estructurat a l'entorn de tres orientacions prioritàries: les persones d'edat i el desenvolupament; el foment de la salut i el benestar en la vellesa, i la creació d'un entorn propici i favorable. Cal destacar-ne dos aspectes. El primer, el Pla es planteja com a base per a la formulació de polítiques, dirigides als governs, a les organitzacions no governamentals i a altres parts interessades; polítiques que reorientin la manera en què les societats perceben els ciutadans d'edat, s'hi relacionen i els atenen. El segon aspecte és que per primera vegada els governs accepten vincular les qüestions de l'envelliment a altres marcs del desenvolupament social i econòmic i dels drets humans, en particular els convinguts en les conferències i cimera celebrades per les Nacions Unides durant el decenni passat. La finalitat que es planteja és el canvi d'actitud,

de polítiques i de pràctiques amb la finalitat d'aprofitar l'enorme potencial de les persones grans al segle XXI.

El paradigma de l'envelliment actiu, proposat per part de l'Organització Mundial de la Salut en el marc de l'Assemblea del 2002, és l'exponent més visible d'aquesta finalitat. El document “Envelliment actiu: un marc polític” (OMS, 2002), resultat de la revisió dels programes dedicats a l'envelliment saludable des de mitjans dels anys noranta i de variades línies de consulta i debat, ha tingut un gran impacte en la planificació i les pràctiques al llarg d'aquestes dues dècades, la qual cosa justifica que ens endinsem en algunes de les seves característiques principals.

Envelliment actiu: un marc polític per a l'acció

Tal com indica el seu títol, la formulació de l'OMS, que es presenta el 2002, és definida en termes de marc polític, és a dir, no es proposa com un model conceptual de l'envelliment, a diferència del que ocorre amb altres formulacions com les relatives a l'“envelliment amb èxit” o a l'“envelliment productiu”. Si bé és cert que totes elles comparteixen la característica d'oferir propostes per a l'adaptació a l'envelliment, en el plantejament de l'OMS s'atorga més atenció a les polítiques que a la perspectiva individual. La definició de l'envelliment actiu el presenta com el procés d'optimització de les oportunitats de seguretat, salut i participació de les persones amb l'objectiu de millorar la qualitat de vida de les persones en la mesura que envelleixen³.

---

3. El 2015, el Centre Internacional de la Longevitat del Brasil publica, sota la direcció d'Alex Kalache, el document *Envejecimiento activo: un marco político ante la revolución de la longevidad* amb l'objectiu d'actualitzar el document publicat per l'OMS el 2002.

En relació amb la participació, el component nuclear és el reconeixement de les persones grans com a aportadores i destinatàries del desenvolupament, postulat com a posició alternativa als estereotips de passivitat i càrrega. L'anàlisi del document posa de manifest que aquesta posició s'articula entorn de cinc elements clau: la noció "activitat", la perspectiva del cicle vital, l'enfocament de la planificació, la concepció de la discapacitat i l'enfocament multisectorial (Pérez Salanova, 2016b). A continuació, descriuré breument aquests elements introduint algunes reflexions crítiques sobre la seva aplicació.

El significat de la noció "activitat"

L'envelliment actiu comprèn totes les activitats significatives per al benestar de la persona, la seva família, la comunitat i la societat. Activitat significa implicació en les qüestions familiars, socials, culturals, cíviques. En conseqüència, des de la perspectiva formulada per l'OMS, és erroni restringir aquesta noció a l'esfera de l'ocupabilitat o de la productivitat. La mal-leabilitat de la noció "activitat" és un dels trets que sosté en major grau la banalització de la que ha estat, i és, objecte el paradigma propugnat per l'OMS. Probablement la banalització no és independent de l'ús comú del terme, un ús que sens dubte n'ha facilitat la difusió i a contribuït a popularitzar-lo. Ara bé, aquesta explicació no hauria d'impedir la reflexió sobre l'aplicació generalitzada de la noció "envelliment actiu", segons el meu parer abusiva, per part d'actors institucionals, actors públics i privats, i els efectes que es deriven d'aquest tipus d'aplicació.

La perspectiva del cicle vital

Amb la incorporació del curs de la vida, el paradigma de l'envelliment actiu posa en relleu la importància de les

oportunitats i les decisions al llarg de la vida en termes de la seva influència sobre les condicions de vida durant la vellesa. En aquesta direcció, el cicle vital es concreta des d'un vessant preventiu amb abast per a les diferents etapes vitals i que afecta, per tant, tots els grups d'edat. Alhora, la perspectiva del cicle vital es desplega en un altre vessant, el que concerneix la interacció i solidaritat entre les diferents generacions en cada període.

L'enfocament de la planificació

El paradigma proposa un enfocament de la planificació en el qual les persones grans, i també els seus cuidadors, s'impliquen en la planificació, el seguiment i l'avaluació de polítiques i programes. El principi rector és la concepció de les persones grans com a actors amb obligacions i drets socials. En conseqüència, la planificació amb aquest enfocament exigeix superar un model basat en la posició passiva de les persones grans i en les necessitats estandarditzades. Així mateix, comporta la transformació dels esquemes de relació i d'interacció entre els responsables de la planificació i els ciutadans i, en correspondència, reclama l'adopció de nous mètodes i procediments alternatius als aplicats seguint el model tecnocràtic. A la pràctica, podem advertir dos fenòmens: l'enfocament propugnat no sol esmentar-se ni en els projectes ni en les activitats d'"envelliment actiu", i no és infreqüent la posada en marxa d'iniciatives de participació en les quals les persones grans són convidades a expressar la seva opinió sobre temes que les concerneixen sense aclarir com s'estudiaran aquestes aportacions o sense oferir vies assequibles per al seguiment dels temes plantejats, és a dir, una invitació a mecanismes aparents de participació.

La concepció de la discapacitat

El paradigma de l'envelliment actiu engloba totes les persones grans: no exclou les persones amb limitacions funcionals. Les persones grans que necessiten atenció o suports en la seva vida quotidiana són també subjectes que poden implicar-se, és a dir, ser actius de maneres variades i amb diferents intensitats. En aquest tema, se subratllen dues qüestions per atendre: com es construeix del procés de la discapacitat i com són percebudes les persones grans quan viuen en situacions de dependència. En conseqüència, desenvolupar plans d'envelliment actiu comporta incorporar la multidimensionalitat d'aquest procés i reconèixer les fortaleses de les persones grans en les diferents etapes del seu envelliment, també quan necessiten atenció o suports continuats.

En aquest punt és oportú subratllar que el fet que l'atenció cap a les persones que viuen situacions de fragilitat o de dependència sigui més gran comporta que el risc d'anul·lació del seu autogovern augmenti. L'aplicació de l'enfocament de la discapacitat que es preconitza suposa canvis tant en el pla del disseny dels serveis —d'orientació i prevenció i d'avaluació i assistència— com en el pla de les relacions entre els professionals i les persones grans. A la pràctica, podem advertir que les persones en situació de dependència no són considerades com a destinatàries de programes o activitats d'envelliment actiu i tampoc no són reconegudes com a persones a qui convidar en l'organització i el funcionament dels mecanismes de participació. En conseqüència, amb aquesta exclusió, es construeix la seva invisibilitat.

L'orientació multisectorial

El paradigma de l'envelliment actiu implica l'ampliació dels sectors involucrats en la política dirigida a les persones grans. Si bé és reconeguda la importància dels serveis socials i del sector sanitari, destaca l'aportació imprescindible d'altres sectors com ara l'habitatge, el transport, la seguretat, l'economia, l'ordenació urbanística, la justícia, l'educació i la tecnologia.

L'ampliació de sectors és coherent amb l'enfocament global que reclama l'adaptació de les societats a l'envelliment. Avançar en aquesta direcció multisectorial només és factible amb el desenvolupament d'una lògica de transversalitat. De nou, quan ens acostem a la pràctica, el més habitual és constatar intervencions puntuals en clau preventiva o facilitadora, que es presenten com a accions d'envelliment actiu, organitzades des de cada sector.

En resum, podem concloure que l'àmplia difusió de la noció "envelliment actiu" i de la referència al paradigma de l'OMS en múltiples entorns (plans i activitats, jornades i trobades, reportatges i textos divulgatius) ofereix un panorama de llums i ombres. Certament, ha introduït noves visions sobre l'envelliment i elements de pes, entre els quals els cinc punts clau presentats. Però, a la pràctica, la simplificació, la banalització, així com l'abandonament d'algun dels seus principis clau o la falta d'exactitud en la utilització d'altres debiliten el potencial d'aquestes formulacions. L'absència d'estratègies d'aplicació orientades a guiar i donar suport a la seva aplicació va ser identificada com la causa principal d'aquesta debilitat. El projecte Ciutats Amigues de les Persones Grans (OMS, 2007) que veurem a continuació recull aquest diagnòstic.

La perspectiva de l'amigabilitat i l'era urbana

El projecte Ciutats i Comunitats Amigues de les Persones Grans, presentat públicament l'any 2007, parteix de la connexió entre dos fenòmens, l'envelliment demogràfic i l'augment de la població i la importància de les ciutats. Amb la seva formulació situa en primer terme la política urbana i, en fer-ho, desborda el marc convencional de les polítiques de la vellesa, redefineix la posició de les persones grans en el seu exercici de ciutadania i introdueix noves coordenades per a la participació (Pérez Salanova, 2016b). La proposta, que es fa pública després d'un període d'experiències pilot en ciutats de diferents països, ve acompanyada de documents dirigits a facilitar-ne l'aplicació. Quan examinem la proposta de l'amigabilitat i la relacionem amb la perspectiva formulada per les persones grans, presentada a l'inici de l'article, observem que les tres dimensions, relacions, aportacions i incidència, hi estan incorporades, i que ara la densitat dels seus components és similar, és a dir, la participació en termes d'incidència agafa força.

A continuació, presentaré alguns elements de la perspectiva de l'“amigabilitat” que em semblen d'especial interès per les possibilitats que ofereixen respecte al triangle ciutats-envelliment-participació. Certament, en els tres es traslluen els elements clau enunciats en el marc de l'envelliment actiu, però aquest contingut no és suficient per donar compte de la concepció substantiva i operativa del projecte Ciutats Amigues de les Persones Grans. En conseqüència, segons el meu parer, la perspectiva de l'amigabilitat s'hauria de contemplar com un marc específic que connecta amb el context de l'anomenada *era urbana*, “un tiempo en el que las ciudades juegan un papel central,

en tanto que espacios que producen y reflejan las grandes dinámicas vertebradoras de las primeras décadas del siglo XXI” (Blanco, Gomà i Subirats, 2018:15).

El primer element és el relatiu a la centralitat dels entorns quotidians. Parlar d'amigabilitat condueix a aterrar en el terreny, tant en la fase de diagnòstic de les condicions de vida, en les fases de disseny i posada en marxa, com d'avaluació de les actuacions en els diferents plans de l'entorn: físic, construït, social, digital. Situar la quotidianitat en tots aquests plans permet que emergeixin oportunitats d'interacció i de reconeixement associades a la proximitat i a l'heterogeneïtat, característica de la vellesa.

El segon element és la participació de les persones grans. Es tracta d'un component present en totes les fases esmentades anteriorment, si bé les guies d'aplicació només entren en el detall per a les tasques relatives al diagnòstic de l'amigabilitat. La perspectiva de l'amigabilitat constitueix un germen per a l'impuls de nous models de participació en termes de formats i de dinàmiques. Per exemple, les experiències tipus taller permeten configurar dinàmiques de participació més inclusives, on persones sense experiència en espais de participació se senten còmodes per intervenir i ser reconegudes.

L'articulació entre els dos elements esmentats, entorns quotidians i participació, assenjala una concepció per repensar les ciutats i l'envelliment tenint en compte els cicles de vida i no només els grups d'edat. De la mateixa manera, permet construir noves estratègies per a la implicació de les persones grans al llarg de les diferents etapes del seu envelliment que, recordem, és el primer dels

cinc principis clau de l'envelliment actiu. Per exemple, la incorporació del vector “territori” actua com a palanca per al desenvolupament de noves rutes de participació on es poden crear vincles entre les persones amb independència de l'edat, la qual cosa proporciona la transgeneracionalitat i afavoreix nous teixits de relacions socials, imprescindibles per abordar la solitud no desitjada. Abordatge que demana instruments metodològics versàtils susceptibles d'arrelar en contextos diferents. Els grups d'acció social del programa Sempre Acompanyats són una mostra de com articular respostes des dels recursos de la comunitat creant esquemes de cooperació (Yanguas *et al.*, 2018). La funció com a palanca del vector “territori” té un potent recorregut a la ciutat de Barcelona en múltiples actuacions. En l'àmbit de la soledat, el projecte Radars, que s'analitza en aquesta revista, n'és un exemple emblemàtic. Els exemples esmentats tenen un valor afegit: són iniciatives que incideixen en la reducció d'estereotips.

El tercer element que cal destacar correspon a la rellevància que la construcció d'aliances i d'estratègies de cooperació té en la perspectiva de l'amigabilitat. Posar en primer pla els diferents actors, nivells d'actuació o de competències, ens remet a les coordenades de governança en xarxa, incorpora a més formes d'implicació de les persones grans, com ara la coconstrucció de projectes o la coinvestigació, que, si bé estan poc esteses, anticipen noves oportunitats que abordaré més endavant (Buffel, Rémillard-Boilard i Phillipson, 2018). Es tracta de vies que introdueixen nous estatus de les persones grans en la participació, estatus alternatius al de consumidors o al d'usuaris de serveis. Segons el meu punt de vista, ambdues formes d'implicació nodreixen una concepció de la posició de les persones

grans en la participació: més enllà de la posició d'actors socials que contribueixen, tenen una posició com a agents polítics. Es tracta d'una qüestió rellevant en una època on les ciutats tenen un paper central, entre altres matèries, en la construcció del benestar.

Alhora, les dues formes d'implicació esmentades anteriorment configuren recursos significatius en les coordenades de la nova agenda urbana com a construcció del comú. Unes coordenades on l'escala de barri, la coproducció de polítiques urbanes, l'impuls de l'acció comunitària, la implicació veïnal en la gestió i la innovació produïdes pels ciutadans esdevenen estratègies clau (Blanco, Gomà i Subirats, 2018).

Algunes notes per impulsar noves rutes de participació de les persones grans

Qualsevol referència a la longevitat ens apel·la a posar en primer pla l'heterogeneïtat característica d'aquest sector de la població que anomenem *persones grans*. Més esperança de vida equival a un recorregut vital més llarg en el qual s'esdevenen canvis i, per tant, transicions. Canvis en les relacions, en la salut, en els llocs de vida, en les maneres de viure que tenen lloc en entorns les condicions dels quals poden ser més o menys favorables per al procés d'envelliment i per a les transicions que cada persona ha d'afrontar i construir⁴. Per això, la qüestió clau que ens

---

4. Pilar Gómez ofereix una mirada suggeridora respecte als canvis en la vellesa: “Los cambios se van haciendo difíciles al llegar a la vejez. Y la capacidad de adaptación al cambio es un indicador de vitalidad. Capacidad de adaptación al cambio no significa sometimiento sufrido sino la admisión del mismo y la reubicación que permita la mejor maniobra para el bien vivir” (p. 103).

hem de plantejar és com avançar en la pluralitat de la participació. A la ciutat de Barcelona, la participació de les persones grans mostra un recorregut ric en expressions variades en forma d'organitzacions, projectes o de mecanismes de participació institucional.

Quan ens endinsem en la participació institucional, podem observar com el focus pluralitat s'ha inscrit en la renovació de l'enfocament i de les maneres de fer. Per il·lustrar-lo, una bona mostra és l'experiència de les convencions Les Veus de les Persones Grans, que es creen el 2003 amb un traçat alternatiu a la modalitat congrés. Organitzades pel Consell Assessor de les Persones Grans amb el suport de l'Ajuntament de Barcelona, articulen dues finalitats: renovar les dinàmiques de participació per ampliar la varietat de persones participants i les formes d'expressió, i millorar la influència en els òrgans de decisió municipals. Se celebren cada quatre anys abans d'acabar el mandat del Govern⁵.

Alguns criteris aplicats o apresos que es poden transferir a altres iniciatives són els següents:

a) Acostar els processos de participació a les persones. Les trobades han de tenir lloc en l'àmbit de districte o de barri, les dinàmiques s'han d'orientar a afavorir els intercanvis; les condicions materials dels espais, igual com els materials, han de ser còmodes.

b) Reflexionar sobre quins són els temes per tractar i amb quins continguts. La deliberació sobre ambdós punts ofereix l'oportunitat d'intercanviar punts de vista, reconèixer interessos variats, confluències i

divergències i, d'aquesta manera, evitar la simplificació en el tractament dels temes o la construcció d'una imatge de grup homogeni. El disseny dels processos participatius (en forma de debat, taller, grups de treball) prioritza la finalitat d'aprendre, proposar o qüestionar; les experiències protagonitzades per persones grans han de mostrar la diversitat; les presentacions de les actuacions públiques han de ser àgils i concises, i els especialistes han d'orientar les seves aportacions tant a proporcionar informació com a afavorir la reflexió i el debat facilitant tota mena d'intercanvis (preguntes, aclariments, comentaris, proposats, etc.).

c) Elaborar conclusions i plans de treball. Els membres del Consell són conscients que quan acaba una convenció, la pròxima ja està començant. L'elaboració de conclusions i dels plans de treball, d'una banda, fonamenta la influència en els òrgans de decisió i, de l'altra, encamina l'agenda del Consell. Aquest traçat comporta establir "amb qui farem..." en el futur, contribueix a prevenir el replegament i permet identificar possibles associacions, aliances o camins de cooperació.

Un dels reptes per avançar en la pluralitat és la participació de les persones grans quan pateixen situacions de fragilitat o dependència, i sovint són usuàries de serveis. En l'estudi sobre les accions empreses a Barcelona hem analitzat algunes de les actuacions dutes a terme en el marc de les convencions i fora d'elles, i hem posat de manifest la importància de l'acció pública en la construcció de

5. La informació detallada sobre les cinc convencions està disponible al web del Consell Assessor de les Persones Grans de Barcelona.

les seves identitats i subjectivitats (Pérez Salanova i Verdaguer, 2018). Avançar en el desenvolupament de la dimensió urbana del benestar, promovent el benestar de proximitat, demana explorar a fons les oportunitats, “les petites finestres d’oportunitat”, per reconèixer o estimular la participació de les persones quan disposen de serveis d’atenció a casa. Per exemple, la transformació d’un producte de suport reinventat per la persona que l’utilitza o la connexió entre persones que comparteixen veïnat que transita cap a activitats o solucions compartides, etcètera.

Des de la perspectiva de l’amigabilitat, la situació de les persones amb fragilitat es considera prioritària des de dos angles, la relació entre l’entorn urbà i el cos i la relació entorn-diversitat. El primer porta a interrogar-nos sobre les necessitats vinculades a l’edat i a reconèixer la fragilitat del cos humà, i incorpora aportacions arrelades en la pràctica espacial de les dones. De fet, la incorporació d’aportacions construïdes des de la perspectiva de gènere o des de la teoria feminista enforteix tant l’anàlisi dels entorns com el disseny de propostes. Sigui quina sigui la condició de la ciutat i dels seus barris —des de la desindustrialització fins a la gentrificació—, en tots els casos és necessari visibilitzar com és la vida de les persones amb fragilitat física o psicològica (Buffel i James, 2019). El segon angle concerneix l’envelliment i la diversitat. Es refereix tant a les persones amb problemes de salut com a la diversitat ètnica, i planteja qüestions relacionades amb la convivència, tot defensant que els entorns han de ser capaços de sostenir i reflectir la diversitat pròpia d’un món que envelleix.

Avançar en la participació comporta propiciar o desplegar vies d’implicació noves o poc conegudes, i,

per això, de vegades poc creïbles. Una d’aquestes vies és la coinvestigació, ja esmentada en l’apartat dedicat al projecte Ciutats i Comunitats Amigues. La investigació duta a terme amb la col·laboració de persones grans és valorada positivament per la seva contribució per comprendre millor situacions o problemes, sobretot de salut o socials, experimentats per les mateixes persones grans. Els resultats d’una investigació sobre aïllament social realitzada a Manchester per part d’un grup de persones grans que han actuat com a coinvestigadors ofereixen arguments per impulsar aquesta forma de participació; els coinvestigadors valoren que els ha servit de connexió, a manera de pont, entre la seva vida laboral i la jubilació, perquè han pogut construir, a partir de les seves competències en la realització de les entrevistes i també a través dels tallers de formació, la reflexió posterior a la recollida de dades i l’activitat de divulgació.

Alhora, reconeixen en termes positius la contribució potencial d’aquest projecte per aconseguir canvis en la comunitat (Buffel i James, 2019). Partint del principi que cap forma de participació és vàlida per a totes les persones, la coinvestigació es perfila com una proposta interessant per als qui se sentin preocupats en una experiència de formació, reflexió i aprenentatge col·laboratiu. A més, projecta una imatge de les persones grans alternativa i introdueix noves oportunitats en la generació de coneixement i la seva divulgació.

Els temes esmentats tracen un panorama de reptes als quals en podríem afegir d’altres, com la necessitat de propiciar espais i projectes oberts a la diversitat generacional amb la implicació de les persones grans. En

aquest sentit, el recorregut vital de la generació *baby boom* amb un paper actiu en la reclamació de drets anticipa un rol, també actiu, en les transformacions requerides a l'adaptació de les organitzacions i les polítiques, així com en les oportunitats de participació social (Majón-Valpuesta, Ramos i Pérez Salanova, 2016). En aquest panorama, ens podem preguntar el següent: com es poden propiciar espais o projectes en els quals conflueixin persones de diferents generacions?, com es poden fer aflorar projectes en els quals aquesta confluència està en la base d'algunes actuacions però és poc visible? Són preguntes que es projecten davant del repte d'estimular xarxes de grups de persones interessades a millorar determinats aspectes en qualsevol dels dominis que travessen la vida a les ciutats, des de l'educació fins a les cures, la mobilitat o l'ecologia urbana. A la pràctica, es tracta d'associar el pla transgeneracional als temes, tant si sorgeixen des d'unes com altres generacions. Aquest pla es pot projectar en un taller d'escacs o en un de videojocs, ja que ambdós ofereixen una oportunitat relacional i cognitiva, o plasmar-se en iniciatives d'aplicació de la tecnologia, ja sigui en la cura de les persones, en la transformació dels serveis a casa, en la cura dels espais públics o en la mobilitat.

Per abordar qualsevol d'aquests reptes cal incorporar la dimensió concernent als professionals, estiguin o no involucrats en espais o projectes de participació. El seu trajecte formatiu i l'enfocament de la seva actuació són factors que incideixen com a estímuls favorables o desfavorables a la implicació de les persones. Per això, és clau donar suport a la seva formació teòrica i pràctica, així com la generació d'espais de reflexió sobre les pràctiques.

De la mateixa manera, no podem deixar de banda els reptes relatius a les dinàmiques de participació: els espais de participació han de ser internament inclusivius (Barnes, 2005). Per a això han d'impulsar intercanvis que prenguin en consideració formes d'expressió particulars —per exemple, expressions de deferència—, reconèixer l'expressió de tipus retòric —que sol ser més dramàtica i emocional— i incorporar el relat de tipus narratiu o històric. No hi ha un model de dinàmica de participació vàlid o apropiat per a totes les situacions.

L'estatus de les persones grans en els espais de participació també es defineix en el funcionament dels dispositius o dels processos. Ens situem en el marc d'un taller d'activitats o d'una reunió per impulsar un projecte antirumors. A través de les dinàmiques i a partir dels mètodes, les persones grans es poden sentir integrades o relegades, apreciades o cosificades. Les formes de funcionament de la participació poden restringir el tipus de ciutadà susceptible de participar. És a dir, les persones interessades en el tema es poden sentir atretes per una convocatòria, però trobar-se incòmodes i sentir-se relegades, fora de lloc, a causa del funcionament de la reunió.

Connectant amb les experiències de relegació o exclusió en els entorns de participació, és interessant l'aportació que ofereixen Correa i Domènech (2012), que plantegen la construcció d'una imatge del ciutadà ideal, algú que participa abandonant els seus propis interessos, que posa per davant l'interès general i forma les seves opinions segons arguments racionals. Aquesta imatge condueix a la creació d'un “no ciutadà” alineat amb l'autoritat moderna,

masculina, heterosexual, independent, rica i blanca. Es tracta d'una construcció que afavoreix l'exclusió de la participació a les persones afectades per les polítiques i en les quals elles proven d'influir. En una direcció complementària, es pot assenyalar que aquesta posició de ciutadà ideal es pot reproduir en qualsevol escena de participació, ho fa quan els principis de comunicació, d'una banda, releguen l'expressió personalitzada que inclou les emocions i formes expressives no convencionals i, de l'altra, preconitzen una construcció descriptiva o propositiva assimilable a les contribucions procedents dels àmbits institucionals i professionals.

La participació i la seva pluralitat en l'era urbana necessita desplegar-se en escales de proximitat i, alhora, inscriure's en marcs compartits de caràcter global en els quals l'edat no sigui l'eix organitzador que inclou o exclou temes, preguntes i respostes.

Bibliografia

- BARNES, M. (2005). "The same old process? Older people, participation and deliberation". *Ageing & Society*, 25(2), p. 245-259.
- BLANCO, I.; GOMÀ, R.; SUBIRATS, J. (2018). "El nuevo municipalismo: derecho a la ciudad y comunes urbanos". *Gestión y Análisis de Políticas Públicas*, 20, p. 14-28.
- BUFFEL, T.; JAMES, H. (2019). "Working with older people as co-researchers in developing age-friendly communities". *Geron*, 21(2). [Publicació anticipada en línia]
- BUFFEL, T.; RÉMILLARD-BOILARD, S.; PHILLIPSON, C. (2018). "Pour des villes amies des aînes: programme d'action en faveur du vieillissement en milieu urbain". *Retraite et société*, 79, p. 43-60.
- CORREA, G.; DOMÈNECH, M. (2012). "Hackear la ciencia y la democracia. Decodificación y recodificación de un mecanismo de democracia deliberativa". *Eä - Revista de Humanidades Médicas & Estudios Sociales de la Ciencia y la Tecnología*, 4(2), p. 1-26.
- GÓMEZ, P. (1994). "Espacio y comunicación intergeneracional. Construcción de vínculo, identidad y autoestima". A: FERNÁNDEZ, J.; PÉREZ SALANOVA, M. (coord.). *Cooperación intergeneracional. Nuevas perspectivas de desarrollo social*. Barcelona: Fundació "la Caixa", p. 85-14.
- GUISSET-MARTINEZ, M. J. (2008). "Peut-on innover en matière d'accompagnement des personnes atteintes de la maladie d'Alzheimer?". *Gérontologie et Société*, 31(126), p. 77-89.
- MAJÓN-VALPUESTA, D.; RAMOS, P.; PÉREZ-SALANOVA, M. (2016). "Claves para el análisis de la participación social en los procesos de envejecimiento de la generación baby boom". *Psicoperspectivas*, 15(2), p. 53-63.
- ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE LA SALUD (OMS) (2002). "Envejecimiento activo: un marco político". *Revista Española de Geriatria y Gerontología*, 37(2), p. 74-105.
- ORGANIZACIÓN MUNDIAL DE LA SALUD (OMS) (2007). *Ciudades globales amigables con los mayores: Una guía. Recuperat el 9 de desembre de 2019 de* http://www.who.int/ageing/age_friendly_cities_material/en/index.html
- PÉREZ SALANOVA, M. (2016). "Cinco elementos clave del envejecimiento activo". A: EZQUERRA, S.; PÉREZ SALANOVA, M.; PLA, M.; SUBIRATS, J. (dir.). *Edades en transición. Envejecer en el siglo xxi*. Barcelona: Ariel, p. 159-163.

PÉREZ SALANOVA, M.; Pla, M. (2016). “La participación plural de las personas mayores en el siglo xxi. Desafíos y respuestas”. A: Ezquerria, S.; Pérez Salanova, M.; Pla, M.; Subirats, J. (dir.), *Edades en transición. Envejecer en el siglo xxi. Barcelona: Ariel, p. 95-114.*

PÉREZ SALANOVA, M.; VERDAGUER MATA, M. (2018). “Comment impliquer des aînés en perte d’autonomie fonctionnelle? Le cas de Barcelone”. *Retraite et société, 79, p. 61-81.*

RAYMOND, E.; SÉVIGNY, A.; TOURIGNY, A. (2012). *Participation sociale des aînés: la parole aux aînés et aux intervenants. Institut National de Santé Publique du Québec. Recuperat el 9 de desembre de 2019 de <https://www.inspq.qc.ca/publications/1466>*

SERRAT, R.; SCHARF, T.; VILLAR, F.; GÓMEZ, C. (2019). “Fifty-five years of research into older people’s civic participation: Recent trends, future directions”. *The Gerontologist*, vol. XX (XX), p. 1-14. [Publicació anticipada en línia]

VIRIOT DURANDAL, J. P.; MOULAERT, T.; SCHEIDER, M.; GARON, S.; PARIS, M. (2018). “Adaptation des territoires au vieillissement: politiques publiques et formes d’agencement démocratique. Les exemples de la France et du Québec”. *Retraite et Société, 79, p. 17-41.*

YANGUAS LEZAUN, J.; CILVETI SARASOLA, A.; HERNÁNDEZ CHAMORRO, S.; PINAZO-HERNANDIS, S.; ROIG I CANALS, S.; SEGURA TALAVERA, C. (2018), “El reto de la soledad en la vejez”. *Zerbitzuan: Gizarte zerbitzuetarako aldizkaria - Revista de servicios sociales*, 66, p. 61-75. ISSN. 1134-7147 Murcia: Editum. Servicio de Publicaciones de la Universidad de Murcia.

WALKER, A. (2007). “Why involve older people in research?”. *Age and Ageing*, 36(5), p. 481-483.